

Aytən MUŞKİYEVA
Gəncə Dövlət Universiteti - baş müəllim

CAVİD YARADICILIĞININ İNSANIN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA ƏHƏMİYYƏTİ

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində türkçülük məhəbbəti ilə yeni bir çığır açmış, həyatını xalqının azadlığı yolunda fəda etmiş, onun badii - ixtimai təfəkküründə əbədi yer tutmuş, dözülməz məşəqqət və mərhüməyyətlərə mərdliklə sinə gərməkklə mətanətlə tab götirmiş Cavidin yaşadığı sağlam həyat tərzi, onun həmvətənlərinin, xüsusilə də gənclərin fiziki təkmilləşməsi üçün bir örnəkdir.

Keşməkeşli və əzablı bir həyat yolu keçmiş H.Cavid əqlin qüdrəti, zakanın hünəri ilə yanaşı, hətta uzaq Sibirin sərt iqlimində yalnız mətin xarakteri, dəmir iradəsi, sağlam vücudu və mənəvi dözümü ilə tab götirə bilmışdır. Mərhum təqnidçi M.Əlioğlu haqqı olaraq göstərirdi ki, Hüseyin Cavidin sənəti, görüşləri və yaradıcılıq taleyi haqqında düşümkən fikrmizinfovqunda çox əzmətlidir və məğrur bir sima, inca, həssas, həm də son dərəcə qüdrətli bir istedad canlanır.

Müsâirlərin qeyd etdiyi kimi, şəxsi hayatında mütəhərikliyə, fiziki məşğələlərə, bədən tərbiyəsi hərəkətlərinə, piyada gəzintiyə, habelə fiziki əməyə böyük həvəs göstərən ədib, bütün bunların sayəsində geniş qəlbli, sağlam vücuđlu, möhkəm bədənlı və olduqca təkidli bir şəxsiyyət kimi yaddaşlarda qərarlaşır. Təmiz havada piyada yerləşə gəzməyə daha çox diqqət yetirən, istər uşaqlıqdə, istərsə yetkin yaşlarında fiziki işdən çəkinməyərk, bağ işləri və digər sahələrdə zəhmətlə qatlaşmağa üstünlük verən Cavid, məhz bunların sayəsində uzaq Sibirdəki sərt iqlim, şiddətli saxtaya dözə bilərdi.

Sevimli xalq şairimiz Süleyman Rüstəm yazırı ki, "1927-ci ilin dekabr ayı idi... O vaxt indiki "Nərgiz" kafesinin yerində ikimərtəbəli, köhnə bir bina vardi. İkinci mərtəbədə Briqadze adlı yaxşı bir fotoqraf işləyirdi. Bakıya gələn böyük simaların, hörmətli yazıçıların və dövlət xadimlərinin səkillərini çəkirdi.

Mayakovski (böyük rus şairi - M.A.) ile birlikdə fotoqrafxanaya getdik. Biz (Hüseyin Cavid, Məmməd Arif, Mixail Yurin, Mixail Kamski, Nəşir Quluzadə, Q.Stroqonov, P.Tarasov) şəklimizi çəkdirmək üçün üst-başımızı düzəldtdik. Mayakovski zarafata başladı... O, boş bir araq şüşəsi tətip, Briqadzeyə dedi ki: "Bu şüşə mütləq şəkildə görünməlidir. Çünkü bir parça şairlərin ilham mənbəyidir!". Biz gülüsdük. Hüseyin Cavid bir az pərt olub, dedi: "Əyər bu araq şüşəsi şəkildə çıxacaqsə, onda mən səkil çəkdirmək istəmirəm!".

Mayakovski, sonra kağızdan düzeltilmiş süni bir gül buketi götürüp öz ayaqları arasına qoydu.

- Nə eybi, araq şüşesi olmasın, süni gül dəstəsi olsun, bir para şerilərin də əsas mövzusu budur”.

Keçən əsrin əvvəllərində xalqımızın maariflənməsi yolunda misilsiz xidmətləri olmuş Cavid Naxçıvan, Tiflis, Baki və s. kimi şəhərlərdə gənc nəslin təlim-tərbiyəsi işində müəllim kimi böyük fəaliyyət göstərmişdir. Cavid millətimizin gələcəyi olan övladlarımızın taleyi, bütövlükdə türk gəncliyi, çağdaş Turan dövlətinin möhtəşəmliyi və əzəmətini yüksəldərək cocuqların geniş ensiklopedik biliyi, dərin edudisiyaya və dünyagörüşünə malik olmaq arzusu ilə yanırdı.

Büyük maârifçi, humanist insan və alovlu vətəndaş Hüseyin Cavid millətinin cocuqlarına sənlik, fərəh və şadlıq gətirən fiziki inkişafı, fiziki möhkəmliyi, hər şeydən önce, onların həyatının başlıca qayəsi kimi təsbit edirdi. O, insanı istər cismən, istərsə də ruhən sağlam, gümrah, nikbin həyata hazır, cox qərəzli bir varlıq kimi görmək istəyirdi.

Vətənini, millətimi alovlu, sonsuz məhəbbətlə sevməsi, Cavidin xalqının gələcəyi olan gəncərin sosial problemləri ilə yanaşı sağlamlıq, fiziki tərbiyə məsələləri də çox ciddi narahat edir və onu bu mövzuda bir sıra məqalələr yazımağa təsviq edir. Məktəblər, səhhəti ixlal etməyəcək

dərəcədə havadar, uca yerlərdə yapılmalıdır. Pis, murdar, üfunatlı yerlərdən uzaq olmalıdır. Xəstəxana, həbsxana, məzarıstan kimi yapı (bina)lara yaxınlaşmamalıdır. Xırılı, gurultusu çox olan mövqelərə yanaşmamalıdır. Məktəb binası mümkün dərəcədə günəş yerlərdə vəqəf olmalı, rütubati çox olan yerlərdən həzər edilməlidir. Günəşə mane olacaq kölgələr ilə mühat olmalıdır. Çünkü çox xəstəliklərin günəşsizlik və rütubət üzündən vücudə gəldiyi aydın bir həqiqətdir.

"Günəş girməyən yerə təbiblər girər" məsəli məşhuri-aləmdir. Buracıqda bir az hasiya çıxməq istərəm. "Rütubət" sözü "tərbiyə" kəlməsini düşündürkə Naxçıvandakı "Məktəbi-tərbiyə" ilə onu istila edən müzürrı-səhhət rütubəti xatırlamamaq bir dörlü əldən gəlməyir".

Büyük ədibin fikrincə, məktəb şəraitində sağlamlığa xidmət edən ümddə imkanlardan istifadə edilməsi həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsinə bilavasitə zəmin yarada bilər. Xalqının gözəl gələcəyi olan, onun tarixini, mədəniyyətini, iqtisadi varlığını mənəvi dəyərlərini, Vətən, torpaq tənsibini, onun dövlət bütövlüyünü qoruya biləcək təpəli, qeyrəti övladların əqli və fiziki kamilləşməsindən narahat olan Cavid yazır: "Məktəbin dörd-beş arşın (rus arşını) enində geniş bir dəhlizi (koridoru) və tənəffüs xanəsi olmalıdır. Hər məktəbin mümkün dərcədə özünəməxsus bir dağlıq bağçası olmalıdır ki, cocuqlar orada sərbəst gəzinə bilsin, saf, təmiz hava ala bilsin".

Səriştəli bir pedaqoq, müqtədir maarif xadimi olan H.Cavid insanın şəxsiyyət kimi formallaşmasında, onun hərtərəfli və ahəngdar inkişafında təlim və tərbiyənin əhəmiyyəti, məktəb və müəllimin rolu və s. vacib problemləri eks etdirən məqalələrinin birindəki “Həsbi-hal”da buna daha geniş izahat verir. Avropanın Kant, Spenser kimi dahi filosof və qabaqcıl pedaqoqların fikir və müləhizələrinə istinad edən yaziçi, təhsilin təkmilləşməsində təlimin müstəsna rolunu xüsusi vurğulayaraq qeyd edir ki, “Elmi - həyat, məktəb şagirdlərinin yeyib-içmək, gəzib-oturmaq, zəif və qüvvətli olmaq kimi hallarından bəhs edir. Bədənin və bədəndə olan məşvü-nümanın hansı təsir ilə və nə səbəblə dəyişə biləcəyini göstərir”.

H.Cavid tekrarən böyük ingilis filosofu və sosioloqu Herbert Spenserin ailədə uşaqların fiziki tərbiyəsinə və onların sağlamlığının qorunub saxlanılması işində yuxu, qida, hava, su, rejim və sair kimi təbii və gigiyenik amillərin roluna əməl olunması barədə onların mütərəqqi ideyalarını bəyənərkən yazardı: "Ailə tərbiyəsi və səhhəti - bədən vücud sağlamlığı hayatı - bəşəriyyatın ən mühüm əsasını təskil edir. Vücudun sağlam olmasının yeganə səbəbi və müəssiri isə ata - anadır".

H.Cavid maktəblilərin sağlamlıqların mühafizə olunmasında, onların mərd, mübariz və dəyanətli şəxslər tək böyük məsində hər bir müəllimin ustalığı, pedaqoji məharəti müqaddəm şərtlərdən hesab edir. Görkəmli pedaqoqa görə, təcrübəli müəllimin pedaqoji səriştəliliyi və takti uşağın hərəki inkişafına, fiziki mütəhərikliyinə, onun aqlı yetkinliyinə, fikir cəvlikliyinə və geniş təxayyülün mütabiq şəkildə müsbət təsirini göstərir: "... müəllimlər daima cocuqların sira üzərində aldıqları vəziyyətə diqqət eyləməlidir. Fənə vəziyyətlər boyun, kürək, bel gəmiklərini ayır, gamiklər əyildikdə əzayi-daxili də böyük zərərlər görmüş olar. Bu zərərlər bədənin xarici, daxili əzasından başqa, fikir üzərində də təsir edir. Fikrin müstərih və oyanıq olması üçün hər halda baş şaquli (dik) bir vəziyyət almalıdır. Öylə olmazsa tabii qan dimağ (beyin) də sərbəstcə cövlən edəməz. Beyin qanın carəyani-sərbəstanasından mərhüm olunca fikirlər, duyğular da məhdud və aqım qalmış olur. Cünki dimağ qan ilə, əskar və ehtisasat da dimağ ilə ərzi - fəaliyyət edər".

Yaradıcılığında ilhamla yaratdığı və şəxsiyyətinə pərəstiş etdiyi türk dünyasının başçılığı fikir və qılınc hadıbir kimi ərməğan bulduğu Əmir Teymurun öz müəllimləri olan sevgi və sayqısı sevgi ənənəsindən Cavidin də qanına, iliyinə sızmasıdır. Təsadüfi deyil ki, qan atası qədər sevdiyi M.T.Sidqiya, Qurbanalı Q.Şərifzadəyi, Abdulla Sura yazdığı məktublardan bir daha belli olur ki, Cavid təkcə yüksək pedaqoji ustalığa, dərin pedaqoji taxka, əxlaqa malik olmaqla bərabər, həm də öz ustadlarının rəğbəti duvulurdu.

H.Cavidin fikrine, müəllimlər uşaq və gənclərin aqlı və şüurunu təhsil və savadla təmin etməklə yanaşı, həm də onların fiziki sağlamlıqlarının yüksəlməsi və möhkəmləndirilməsinə diqqət yetirilməsini təqdirə layiq hesab edirdi. Bnlardan biri eger fiziki hərəkətlər, idman məşğələri və s. kimi tədbirlərdən, digəri isə onların sağlam həyat tərzinin təmin edilməsidir. Buraya uşaq və gənclərin spiritli içkilərdən, tüttün və siqaretlərdən, narkotik maddələrdən çox zəruri məsələyə

çevrilməlidir. Müəllif burada əcnəbi ölkələrin maarif sistemindəki bəzi naqis ənənələrdən nümunələrə də toxunur. O, yazar: "Müəllim nədir?

Yaponianın qayır və qəhrəman milləti Mikadonun şərəfinə deyil, Yaponiya müəllimlərinin şərəfinə idareyi-əqdah etdilər, həm də insani sərsəm edən, əql və şüurunu məhv edən şərab, raki (vodka) içməyib, cənab-həqqin mən etmədiyi ən təmiz, saf və gözəl su içdilər. Onlarca Yaponianın tərəqqisi, oynaqlığı, maarifpərvərliyi həp, həp müəllimlər sayesində olmuşdur".

Böyük dramaturqun "Məktublar"ı arasında 1902-ci ilin 14 həziran - iyulunda haqqında "Bir an, əvət bir an belə elm və və maarif günəşinə pərəstiş etməkdən geri durmazdı" deyən maarifçilik xidmətlərini, pedaqoji səriştəsini və insanlıq keyfiyyətini yüksək dəyərləndirdiyi dostu və sirdası Qurbanəliyə Şərifzadəyə yazdığı məktubda təlris ocaqlarımızda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına lazımı diqqət yetirilməsinin əhəmiyyətini qeyd edir. H.Cavid göstərir ki, sağlam və gümrah nəslin təşəkkülündə fiziki tərbiyə mühüm amil kimi çıxış edir, bu işin müvəffəqiyətli həllinə isə yalnız məktəblərdə nail olmaq mümkündür. Odur ki, hərtərəfli və harmoniyalı gənclərin tərbiyə olunmasında məktəblərin və təhsilin səviyyəsi ən zəruri məsələlərdəndir. Tərbiyeyi-mədəniyyəyə gelincə... iranlıların və Qafqazın hənüz mədəniyyətə yaxlaşmamış tərəflərinin atısını iyirmi, otuz sənəyə qədər çox zəhmətli və qaranlıq görürəm. Neçin? - deyəcəksiniz... Çünkü əsas yoxdur, əfəndim, əsas?! Əsası, kökü bərkitmək üçün yalnız "evolyusion-qanuni-təkamülə" ehtiyac vardır. Cüzi və səthi bir idman və mümarisə istər, yoxsa işdə əsas olmaz isə, inqilab heç bir fayda verməz. Fəqət məməfih mən Qafqazın istiqbalını - İrana nisbətlə - daha ziyadə parlaq görürəm... Bizə yalnız məktəb lazımdır, bütün inqilağati - mədəniyyə həp məktəb məhsuludur...

Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatının zənginləşməsi sahəsində misilsiz xidmətlərə malik, bütün dövrlərin böyük oğlu kimi sözü ilə əməli qırılmaz vəhdətdə olmuş Cavidin ığidlik və qəhrəmanlıq motivləri ilə bağlı təbliğ və təşviqinə bu gün zamanın daha böyük ehtiyacı duyulur. Etiraf etməliyik ki, şanlı tarixinə, şöhrət və şərəf gətirən, bizləri zəfərə səsləyən Cavid harayına, onun Teymurunun nərəsinə, Teymurunun qılıncına, Ərtoğrul hayqirtisina, Orxanın, Afətin, Azərin yenilməzliyinə, bahadırlığına çox böyük ehtiyac vardır. Və çox ciddi məsələ kimi qəti həllinə ehtiyac duyulur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ədəbiyyatşunaslığın əsasları. Bakı, 1964.
2. Cəfər Xəndan. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1955.
3. Cəfər Cəfərov. Azərbaycan dram teatrı. Bakı, 1959.
4. Əliyar Qarabağlı. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, 1968.

SUMMARY

H.Javid believes that schoolchildren's skill and pedagogical talent are sacred in the protection of the health of their pupils, their courage, struggle and perseverance.

The great enlightener, humanist man, and flamboyant citizen, Hussein Javid, identified the physical development, physical strength, and, above all, the main source of their lives, which brought joy, joy, and joy to their teens. He wanted to see a person as a biased entity, physically and mentally healthy, cautious, optimistic.